

2017 рік – рік родини Щербаківських на Ружинщині

Просвітницький проект під такою назвою з метою вшанування знаменитої родини земляків ініціював Ружинський районний селищний осередок Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, заснований 2013 р. і очолюваний колишнім учителем Віктором Митюком. Він був підтриманий районною державною адміністрацією, яка схвалила відповідний план. Згідно з ним проведено низку заходів, зокрема уроки історії в загальноосвітніх закладах району на тему «Видатні постаті Ружинщини», присвячені родині Щербаківських; у газеті «Ружинська земля» та на сайті РДА опубліковано матеріали про роль братів Щербаківських у відродженні української культури; організовано науково-практичну конференцію і встановлено пам'ятний знак в с. Шпичинці тощо¹.

Саме в цьому селі (тоді Сквирського повіту Київської губ.) з 1870-х рр. настоятелем церкви Різдва Богородиці служив Щербаківський Михайло Пилипович (1850–1920). Він та його дружина належали до родин духовного сану у кількох поколіннях. Їхні четверо дітей – Вадим і Данило, Євгенія (Ївга) та Зинаїда – виховувались у дусі високої християнської моралі, поваги до національних традицій і культури. Батько був активним громадським діячем. 1906 р. в Києві було створено Товариство «Просвіта», членами якого стали о. Михайло та його сини². У Шпичинці до нього приїздили етнограф, економіст, член київської Старої громади Тадей Рильський, директор Київського художньо-промислового і наукового музею Микола Біляшівський, редактор газети «Рада» Мефодій Павловський, художник Василь Кричевський, який 1912 р. одружився з Ївгою Щербаківською. У Києві приятелював з професором Університету св. Володимира, членом Старої громади Володимиром Антоновичем, співробітничав з редакцією журналу «Киевская старина».

Отець Михайло дбав про збереження народних звичаїв і традицій, мови і культури, збирав старожитності і усну народну творчість. Вкладаючи власні кошти і сили, відбудовував у Шпичинцях церкву, побудував школу, клуб-читальню для селян, створив дитячий хор у школі. Дарував старожитності київським музеям, зокрема у Національному музеї українського народного декоративного мистецтва збереглися до наших днів кайма на престольної сорочки, порцеляна, дерев'яна ковганка. На жаль, життя та діяльність Михайла Щербаківського й досі залишаються мало дослідженими в українській історіографії.

Разом з батьком великий вплив на становлення дітей, які рано втратили матір, мала

¹ 2017-й – рік роду Щербаківських на Ружинщині // «Промінь Просвіти»: інформаційний бюлетень Ружинського селищного осередку ВУТ «Просвіта»: Спецвипуск, присвячений роду Щербаківських на Ружинщині. – Ружин, 2017. – С. 6, 15.

² Білокінь С. Нові матеріали до біографії Данила Щербаківського // Студії мистецтвознавчі. – К.: ІМФЕ НАН України, 2009. – № 3(27). – С. 99.

бабуся Тетяна Шеремецинська. Онуки називали її найкращим українським етнографом³.

Обидва сини Михайла Щербаківського стали відомими вченими, музейними діячами, присвятивши все своє життя і самовіддану працю науковому пізнанню України, збереженню її культури.

Щербаківський Вадим Михайлович (1876–1957) – археолог, етнолог, мистецтвознавець, музейний, громадський, політичний діяч, дійсний член Чеської академії наук, Міжнародного антропологічного інституту у Франції, Чеського археологічного товариства, Чехословацького етнографічного товариства, Словацького наукового товариства – *Pro limes Romanus*, Наукового товариства імені Шевченка у Львові, Української Вільної Академії Наук у США, титулярний член Міжнародного інституту археології. Автор понад 100 наукових праць. Здобув визнання в Європі своїми студіями з україністики. 1930 р. у Белграді був нагороджений званням «лицаря Ордена св. Сави». Ім'я вченого, який емігрував з більшовицької України 1922 р. і похований на чужині (Лондон, Велика Британія), та його творчий доробок тривалий час були викреслені з української історії.

Радянський тоталітарний лад довів до самотності його молодшого брата Щербаківського Данила Михайловича (1877–1927) – етнолога, археолога, мистецтвознавця, завідувача етнографічного і народного мистецтва відділів Київського художньо-промислового і наукового музею (у 1920-х рр. – Всеукраїнський історичний музей ім. Т.Г. Шевченка). Був членом Київського товариства старожитностей і мистецтв, Київського

товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва; співтворцем Української державної академії мистецтв (1917) та її професором, ученим секретарем секції мистецтв Українського наукового товариства в Києві (1921), заступником голови Всеукраїнського археологічного комітету.

Не пробачила комуністична влада і родину Кричевських, яка емігрувала 1944 р. з Києва і закінчила свій земний шлях у м. Каракас (Венесуела).

Імена членів родини Щербаківських у радянський час було табуйовані. Тільки зі здобуттям Україною незалежності відбулася їх наукова і суспільна «реабілітація».

Гідним внеском у відродження національної духовності стали заходи, проведені в Ружині 22 вересня 2017 р. У цей день у Будинку культури пройшла Міжнародна науково-практична конференція «Вклад роду Щербаківських в українську культуру», в організації якої взяли участь Ружинська районна рада, відділ освіти і відділ культури та туризму Ружинської РДА, Ружинський селищний осередок ВУТ «Прогрес» ім. Т.Г. Шевченка і Ружинська районна бібліотека для дорослих. Присутнім було вручено заздалегідь підготовлений збірник «Рід Щербаківських – звитязці української культури» (Вишгород: ПП Сергійчук М.І., 2017. – 240 с.). У передмові до нього професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктора історичних наук Володимира Сергійчука підкреслено, наскільки важливо, що «ружинська земля не забула своїх славних синів».

Біля Будинку культури: Кудик П.М. – просвітянин; група представників УПЦ-КП із Житомира, серед них Салюк В.В. і Черешнюк О.М. – працівники Ружинської РДА; Митюк В.О., Махорін Г.А., Васильчук С.К. – просвітяни; Сорокопуд О.І. – працівник РДА.

³ *Ходак І.* Брати Щербаківські: на шляху осягнення феномену української храмової архітектури // Щербаківський В.М., Щербаківський Д.М. Українське мистецтво : в двох томах з додатками / Упоряд. О.О. Савчук. Харків: Видавець Савчук О.О., 2015. С. 7–9; *Атлантова Л.* Родовід Щербаківських // Національний музей українського народного декоративного мистецтва : Історія музею. Електронний ресурс: режим доступу : <http://www.mundm.kiev.ua/HISTORY/PERSON/SCHER.HTM> (дата звернення : 16.11.2017).

Збірник має три розділи. У першому передруковано кілька праць та фрагментів з них членів роду Щербаківських: уривок з твору Михайла Пилиповича «Детский Эдем до вкушения плода от древа познания добра и зла (из детского мира деревенского мальчика)», опублікований 1894 р. в «Киевской старине»; спогади Вадима Щербаківського «Батько» та статтю «Концепція

Грушевського про походження українського народу в світлі палеонтології»; розвідку Данила Щербаківського «Культурні цінності в небезпеці»; доповідь сина Євгенії Кричевської Вадима Павловського «Його життя та доля», виголошену 1977 р. в УВАН у Нью-Йорку на конференції, присвяченій 100-літтю народження та 50-літтю смерті Данила Щербаківського.

Обкладинка збірника.

У другому розділі опубліковано статті сучасних дослідників, спеціально підготовлені до конференції. Андрій Франко (кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу франкознавства Інституту Івана Франка НАНУ) і Оксана Франко (доктор історичних наук, професор кафедри етнології України історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка, онука брата І. Франка Онуфрія) підготували масштабну розвідку на основі ґрунтовної джерельної бази «Науково-творча, організаційна та педагогічна діяльність Вадима Щербаківського упродовж емігрантського періоду життя (березень 1922 – січень 1957 років). (До 140-річчя від дня народження).

Людмила Пекарська (доктор філософії, куратор Бібліотеки й архіву ім. Т. Шевченка Союзу

Українців у Великій Британії; Лондон) і Лариса Федорова (доктор історичних наук; Київ) у своїй статті «Вадим Щербаківський: роки еміграції (1922–1957 рр.)» більш детально висвітлили раніше мало відомий лондонський період життя вченого (1951–1957 рр.).

Ірина Ходак (кандидат мистецтвознавства, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського; Київ) у розвідці «Данило Щербаківський як пам'яткоохоронець» розглянула його діяльність зі збереження історико-культурного надбання українського народу: як предметів музейного значення (рухомих пам'яток), так і нерухомих об'єктів (пам'яток археології, архітектури, історії та мистецтва).

Людмила Білоус (заступник директора з наукової роботи Національного музею україн-

ського народного декоративного мистецтва; Київ) подала дослідження «Дерев'яні хрести з експедицій Данила Щербаківського в колекції Національного музею українського народного декоративного мистецтва», в якому звернулася до однієї колекції з багатьох, укомплектованих подвижницькою працею Данила Михайловича, що мають велике історичне і наукове значення для пізнання життя, культури та традицій українського народу.

Тамара Романова (провідний науковий співробітник Національного музею українського народного декоративного мистецтва; Київ) і Наталія Денисенко (старший науковий співробітник того ж музею) звернулися до теми «Данило Щербаківський – один із фундаторів колекції Національного музею українського народного декоративного мистецтва».

Євген Котляр (кандидат мистецтвознавства, доцент, професор Харківської державної академії дизайну і мистецтв, член Національної спілки художників України та Спілки дизайнерів України) мав доповідь «Студіювання єврейських надгробків у науковій спадщині Данила Щербаківського (за матеріалами Наукового архіву Інституту археології НАНУ), підкресливши, що вчений першим аргументовано здійснив типоло-

гічну класифікацію зазначених пам'яток і розглядав їх як частину українського мистецтва. До своєї статті автор додав незавершену працю Д. Щербаківського «Єврейські надгробки», яка публікується вперше.

У третьому розділі збірника вміщено фотографії, що ілюструють життя та творчий шлях членів родини Щербаківських.

Учасники конференції переглянули документальний фільм «Із життя – у безсмертя» у рамках просвітницького проекту, присвячений Вадиму і Данилі Щербаківським та їхньому батьку Михайлу Пилиповичу. Його підготували уродженець Ружина, заслужений будівельник України Анатолій Богуш, його дружина Ольга Богуш, Віктор Митюк та Світлана Ходаківська. У кінофільмі давали інтерв'ю, коментували і аналізували наукову спадщину, життєвий і творчий шлях родини Щербаківських, історію с. Шпичинці: сільський голова Василь Шокал, учителька історії Шпичинецької школи Наталія Шокал; доктор історичних наук, професор КНУ ім. Т.Г. Шевченка, академік Академії наук вищої школи України Володимир Сергійчук; кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу франкознавства Інституту Івана Франка НАНУ Андрій Франко та доктор історичних наук, професор кафедри етнології України історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка, онука брата І. Франка Онуфрія Оксана Франко; доктор історичних наук Лариса Федорова; нащадок роду Щербаківських Оксана Нешта та ін.

У фільмі показано с. Шпичинці, в якому у XIX ст. жив священицький рід Щербаківських, який дав світові всесвітньовідомих дослідників української культури, учених, про яких понад півстоліття було заборонено згадувати навіть на їхній батьківщині.

Голова Ружинського селищного осередку ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка Віктор Митюк у своєму виступі на пленарному засіданні розповів про роботу просвітян протягом 2017 р., подякував благодійникам і всім, хто долучився до виконання проекту «2017 рік – рік родини Щербаківських на Ружинщині».

Єпископ Житомирський і Овруцький Української Православної Церкви – Київський патріархат Паїсій благословив і привітав учасників конференції із знаменною подією, пов'язаною зі священицьким родом Щербаківських.

Кандидат медичних наук, член Національної спілки краєзнавців України Володимир Сінчук, який навчався в Маркушівській школі Бердичівського р-ну, розповів присутнім про шкільний музей у с. Маркуші.

На конференції виступили також голова обласної організації «Просвіта» Святослав Васильчук, кандидат історичних наук Житомирського Національного університету Геннадій Махорін, краєзнавець Олександр Коляновський.

Після завершення пленарного засідання учасники конференції здійснили екскурсію у с. Вчорайше, де відвідали приміщення старої школи, в якій свого часу працював учителем поет Максим Рильський; поклали квіти до пам'ятного знака уродженцю села Володимиру Амбросійовичу Менцицю (1837–1916) – етнографу і фольклористу, власнику мережі книгарень, де поширювалася зокрема і українофільська література, члену Петербурзької, Київської

та Єлисаветградської громад. У 2016 р. Ружинський осередок ВУТ «Просвіта» провів конференцію, присвячену важливій, але призабутій постаті громадівського руху XIX ст.⁴ Його племінник Михайло Грушевський писав про свого дядька: «се був чи не єдиний активний українофіл в сім'ї моєї матері», «в широкому значенні слова, з українськими інтересами»⁵.

У с. Шпичинці відбулися урочистості з відкриття пам'ятного знака родині Щербаківських, в яких взяли участь і учасники конференції. Поряд із знаком було закопано капсулу з землею, взятою біля могили Данила Щербаківського на території Києво-Печерської лаври (її привезла з Києва Людмила Білоус) та капсулу з землею, взятою біля могили Михайла Пилиповича. Гості відвідали руїни церкви, яка згоріла за нез'ясованих обставин у 1980-х рр., оглянули будинок Щербаківських, що перебуває у напівзруйнованому стані.

На відкритті пам'ятного знака Щербаківським.

⁴ Ожити через 100 літ. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті В.А. Менциця (1837–1916) / Голов. ред. В.І. Сергійчук, упоряд. В. Митюк. К.: Вид-во Типографія від А до Я, 2016. – 100 с.

⁵ Цит. за: Гордійчук М. Історіографічний огляд діяльності видатного фольклориста і громадівського діяча Володимира Амбросійовича Менциця (1837–1916) // Там само. – С. 53.

Стан родинної оселі одразу нагадує трагічну долю дітей Михайла Пилиповича. Невже не залишиться на малій батьківщині історичної споруди, де можна було б розбудувати меморіальний музей славетної родини? Є безліч прикладів останніх десятиріч, коли в Україні музеєфікувалися будинки й садиби з метою створення меморіальних музеїв заборонених радянською владою історичних діячів.

Наприклад, у Тернопільський обл. функціонують Меморіальний музей-садиба Леся Курбаса у с. Старий Скалат Підволочиського р-ну, відкритий в 1987 р. в родинному будинку Курбасів; Літературно-меморіальний музей Уласа Самчука в с. Тилявка Шумського р-ну заснований 1993 р., відкритий 1995 р. у приміщенні колишньої учительської семінарії, де навчався письменник; Музей-меморіальний комплекс імені патріарха Йосифа Сліпого у с. Заздрість Тербовлянського р-ну, створений у 1995–1998 рр., до складу якого входить відрес-

таврована родинна хата Сліпих. У Львівській обл. – Історико-меморіальний музей Євгена Коновальця у с. Зашків Жовківського р-ну, відкритий 1990 р. у родинному будинку Коновальців, який виступає тут як головна меморіальна пам'ятка – свідок періоду дитинства та юнацьких років майбутнього визначного українського політичного та військового діяча, тощо.

Музеєфікація пам'яток є однією з найважливіших тенденцій і перспективним напрямом розвитку сучасних музеїв України. У такому разі музейні предмети і музеєфіковані пам'ятки, які становлять культурне надбання регіону, стають частиною універсальної, багатоаспектної збірки музею. А будинки-пам'ятки набувають значення центрального об'єкта показу такого музею.

На часі поставити питання про створення у с. Шпичинці Історико-меморіального музею родини Щербаківських, який відіграє вагомий роль у ствердженні сучасних політичних та духовних орієнтирів в українському суспільстві.

Будинок Щербаківських.